

ІСТОРІЯ В ШКОЛАХ УКРАЇНИ

ВИДАВНИЦТВО
«ПЕДАГОГІЧНА ПРЕСА» —
ЦЕ ЖУРНАЛИ НОВОГО ПОКОЛІННЯ

4'2004

**ХРОНІКА
ПРАВОНАВЧОЇ ОСВІТИ:**
підсумки Всеукраїнської
учнівської олімпіади
з основ правознавства

**МІНІ ІНТЕРАКТИВНИЙ
УРОК:**

«Чому українці
не підтримали унію?»
(Історія України, 8-клас)

**ІСТОРІЯ
ОЧИМА ЛЮДИНИ:**
презентація
інноваційного проєкту

НАУКА — ВЧИТЕЛІВІ:
етнічні й державотворчі
процеси в період
утворення
Київської Русі

ІСТОРІЯ

ШКОЛАХ
УКРАЇНИ4/2004
НАУКОВО-МЕТОДИЧНИЙ ЖУРНАЛ

ЗМІСТ

СУСПІЛЬСТВОЗНАВЧА ОСВІТА: ЗМІСТ, ФОРМИ, МЕТОДИ

ХРОНІКА ПРАВознавчої ОСВІТИ

✓ Раїса ЄВТУШЕНКО

Інтелектуальні змагання юних правознавців.
Всеукраїнська учнівська олімпіада з основ правознавства.
Дніпропетровськ. 14—18 березня 2004 р. _____ 2

ПЕРЕВІР СЕБЕ!

✓ Іван КОТЮК

Всеукраїнська олімпіада з основ правознавства-2004:
завдання, коментарі _____ 3

НА ШЛЯХУ ДО НОВОГО ПІДРУЧНИКА

✓ Поліна ВЕРБИЦЬКА, Ірина КОСТЮК

Історія епохи очима людини: Україна та Європа у 1900—1939 рр.
(Про результати міжнародного проекту
«Інновації в історичній освіті України») _____ 9

✓ Костянтин БАХАНОВ

Не втратити досвід поколінь (Останні радянські підручники з історії
під методичним «мікроскопом») _____ 15

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ

✓ Володимир КОМАРОВ

Історичні теорії як вершина піраміди повноцінної шкільної
історичної освіти (на прикладі вивчення історії Великої Британії).
Весівітня історія. 9 клас (Закінчення) _____ 20

ПОГЛИБЛЕНЕ ВИВЧЕННЯ

✓ Людмила ЛОХА

Від монархії до республіки один крок?
(Довідкові матеріали до теми «Сучасні форми держави») _____ 23

МЕТОДИКА, ПРАКТИКА, ДОСВІД

МІЙ УРОК

✓ Олександр МОКРОГУЗ, Тетяна ПОЛЕГЕШКО

Чому українці не підтримали унію? Інтерактивний урок з теми
«Церковне життя в другій половині XVI ст. Берестейська церковна унія».
Історія України. 8 клас _____ 26

✓ Людмила ЛИКОВА

Бахчисарай — столиця Кримського ханства. Урок-подорож.
Історія рідного краю. 7 клас _____ 29

ВЧИТЕЛЮ — ПРО НОВЕ В УКРАЇНСЬКОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ

✓ Віктор МАШКА

Сто задач із Сімейного права (Задачі і відповіді №№ 51—100) _____ 32

ДИДАКТИЧНИЙ СЛОВНИК-ДОВІДНИК _____ 39

НАУКА — ВЧИТЕЛЕВІ

МАТЕРІАЛИ ДО УРОКІВ

Володимир БАРАН

✓ Етнічні і державотворчі процеси в період утворення Київської Русі _____ 40

✓ Володимир АЛЕКСАНДРОВИЧ

Українське мистецтво першої половини XVII століття _____ 44

✓ Станіслав КУЛЬЧИЦЬКИЙ

Новий погляд на Російську революцію 1917 року:
розстановка політичних сил (Стаття четверта) _____ 49

НОВЕ В ІСТОРИЧНІЙ НАУЦІ

✓ Юрій ШАПОВАЛ

Загадка смерті Михайла Грушевського (Закінчення) _____ 50

АВТОРИ НОМЕРА _____ 56

ЗАСНОВНИКИ:
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ
ВИДАВНИЦТВО «ПЕДАГОГІЧНА ПРЕСА»Заснований у 1995 році
Виходить шість разів на рікСвідоцтво про державну реєстрацію
Серія КВ № 1837 від 19.01.1996 р.
Передплатний індекс 74644

№ 4 (40) 2004

ТРАВЕНЬ

Схвалено вченою радою Інституту
педагогіки АПН України
(протокол № 5 від 6 травня 2004 р.)

Головний редактор

Віталій ВЛАСОВ

Редакційна колегія:

Надія БІБІК

Анатолій БУЛДА,

Ігор ГИРИЧ

(перший заступник головного редактора),

Нестор ГУПАН,

Юрій ЗАВАЛЕВСЬКИЙ,

Раїса ЄВТУШЕНКО,

Георгій КАСЬЯНОВ,

Олег КРИЖАНІВСЬКИЙ,

Станіслав КУЛЬЧИЦЬКИЙ,

Володимир КОМАРОВ,

Тетяна ЛАДИЧЕНКО,

Юлія ЛЕБЕДЕВА,

Фелікс ЛЕВІТАС,

Юрій МИЩИК,

Петро МОРОЗ

(відповідальний секретар),

Віктор МИСАН,

Віктор ОГНЕВ'ЮК,

Павло ПОЛЯНСЬКИЙ,

Олена ПОМЕТУН,

Сергій ТЕРНО

(заступник головного редактора),

Федір ТУРЧЕНКО,

Анатолій ТРУБАЙЧУК,

Олександр УДОД,

Олег ФІДРЯ

Над номером працювали:

Людмила ПАНЧЕНКО (старший науковий редактор)

Лариса ЛУПІЙ (літературний редактор)

Ігор СОКОЛОВ (коректор)

Володимир ЛИТВИНЕНКО (художник-дизайнер)

Лариса АЛЕНІНА (технічний редактор)

ВИДАВНИЦТВО «ПЕДАГОГІЧНА ПРЕСА»

Директор видавництва

Юрій КУЗНЕЦОВ, тел. 234-41-87

Головний редактор видавництва

Олег КОСТЕНКО, тел. 246-71-45

Перший заступник головного редактора видавництва

Василь СМОЛЯНЕЦЬ, тел. 227-00-92

Заступник головного редактора видавництва

Ірина КРАСУЦЬКА, тел. 246-70-83

Заступник директора з виробництва

Валентина МАКСИМОВСЬКА, тел. 246-71-45

Головний художник

Володимир ЛИТВИНЕНКО, тел. 246-70-83

Завідувач відділу реалізації та реклами

Роман КОСТЕНКО, тел. 235-30-53

Адреса видавництва та редакції:

01004, Київ-4, вул. Басейна, 1/2,

тел. 227-00-92

Підготовка та друк СМП «АВЕРС».

04214, Київ, пр. Оболонський, 36

Свідоцтво про державну реєстрацію ДК № 586

від 05.09.2001 р.

Здано до набору 03.04.2004. Підписано до друку 29.04.2004.

Формат 60x84¹/₂. Папір офсетний. Друк офсетний. Умовн.

друк арк. 6,5. Окл.-вид. арк. 7,1. Ціна 8,30 грн. Наклад 2640 пр.

Зам. 4-072.

За достовірність фактів, цитат, власних імен, по-

силає на літературні джерела відповідають автори

публікацій.

Редакція зберігає за собою право рецензування, реда-

гування та скорочення статей без згоди автора, може

публікувати статті в порядку обговорення, не поділя-

ючи поглядів автора. Рукописи не повертаються.

Листи та матеріали для публікацій можна відси-

лати електронною поштою: vvlasov@i.com.ua

Усі права захищено. Відтворення матеріалів або їх

фрагментів будь-яким способом можливе лише за

письмової згоди видавництва «Педагогічна преса».

© «Педагогічна преса», 2004

© «Історія в школах України», 2004

КДПУ

Читальний зал
суспільних наук

13

Історичні теорії як вершина піраміди повноцінної шкільної історичної освіти (на прикладі вивчення історії Великої Британії). Всесвітня історія. 9 клас

Володимир КОМАРОВ

Продовжуючи співбесіду, **вчитель** запитує, яку продукцію випускали підприємці. Звичайно, що промисловою продукцією — була відповідь учнів. Саме від її реалізації підприємці й отримували прибутки.

Учитель. Хто ж у такому разі був наймасовішим споживачем промислової продукції?

Учні. Наймасовішим споживачем багатьох видів промислових товарів були фермери та наймані робітники.

Учитель. Який вплив на купівельну спроможність населення мали «хлібні закони»?

Учні. Виробники хліба мали можливість купити більше промислових товарів, оскільки ціни на хліб були високими, а промислові робітники купували таких товарів значно менше, бо змушені були багато витратити на придбання продуктів харчування.

Учитель підсумовує, що запровадження «хлібних законів» призвело не тільки до значного зниження життєвого рівня більшості населення тодішньої Англії, а й до скорочення товарообігу в країні. Внаслідок цього підприємці змушені були скорочувати виробництво та звільняти «зайвих» робітників. У суспільстві виникала соціальна напруга. Крім того, істотно скорочувалися прибутки власників промислових підприємств. Таким чином, запровадження цих законів зумовило цілу низку кризових явищ в англійському суспільстві.

Далі **вчитель** запитує в учнів про можливі заходи для подолання такого становища. Учні говорять, що треба передусім скасувати «хлібні закони». Ціни на хліб знизяться і це допоможе вийти з кризи. **Учитель** нагадує, що скасування «хлібних законів» зачіпає інтереси лендлордів. У тодішньому парламенті Англії переважали представники лендлордів, які й запровадили такі закони. На це **учні** відповідають, що

необхідною умовою скасування «хлібних законів» є перевага в парламенті представників промисловців та підприємців.

Вчитель нагадує учням про виборчу систему, яка існувала в Англії до 1832 р., тобто до першої парламентської реформи. На основі наведених фактів під керівництвом учителя учні висувають пропозиції щодо реформування виборчої системи тогочасної Англії. Звісно, що всі наведені вище факти історії Англії можуть бути повідомлені учням репродуктивним або пояснювально-ілюстративним методом, а не в процесі евристичної бесіди. Але в такому разі їхні знання залишатимуться формальними, тобто не набудуть необхідної глибини та оперативності.

Наступний урок присвячується історичному розвитку Англії у 50—60-ті рр. XIX ст. і будується на фактичному матеріалі, який є в § 16 згаданого вище підручника. Але з досвіду видно, що належних результатів можна досягти, якщо в процесі опанування навчального матеріалу використати логічний підхід до організації навчальної діяльності учнів на відміну від використаного в підручнику хронологічного. Суть такого підходу полягає в тому, що на самому початку уроку **вчитель** повідомляє учням таке.

В середині XIX ст. Англія перетворилася в так звану «майстерню світу». Вона виробляла майже половину світової промислової продукції. У цей час в Англії виникає таке явище як «фритре-

дерство». Його прихильники вимагали вільної торгівлі, тобто скасування будь-яких митних зборів на продукцію, що ввозилася або вивозилася з Англії. Особливо це стосувалося продукції сільського господарства та інших видів сировини. **Учитель** пропонує учням порівняти позиції консерваторів та лібералів стосовно гасла вільної торгівлі. З цією метою дев'ятикласникам пропонується опрацювати таблицю 3.

Зрозуміло, що таблиця 3 наводиться тут у завершеному вигляді. Під час навчання вона опрацьовується в процесі співбесіди вчителя й учнів за таким приблизно планом.

Учитель. Пригадайте, в чому полягали характерні риси політики торі, зокрема стосовно імпорту в Англію сільськогосподарської продукції.

Учні. Лендлорди вимагали запровадження високого мита на ввезення в Англію продукції сільського господарства.

Учитель. А в чому суть політики фритредерства, яку пропонували ліберали?

Учні без особливих труднощів указують, що така політика передбачала ліквідацію мита на імпорт та експорт.

Учитель. Яку мету мали і прихильники, і противники фритредерської політики?

Учні (після невеликої паузи). Впроваджуючи ввізне мито.

Таблиця 3
Порівняння позицій консерваторів та лібералів стосовно політики вільної торгівлі (фритредерства)

Лінія порівняння	Консерватори	Ліберали
Основні вимоги	Запровадження високого мита на імпортовану продукцію	Ліквідація мита на імпортовану продукцію
Мета	Захист внутрішнього ринку	Завоювання зовнішніх ринків
Чіі інтереси захищали	Великих землевласників-лендлордів	Підприємців та промисловців
Очікувані результати	Отримання максимальних прибутків	Отримання максимальних прибутків

лендлорди усували конкурентів на внутрішньому ринку Англії. За рахунок цього вони мали можливість отримувати значні прибутки. Прихильники ж фритредерства, навпаки, відкриваючи внутрішній ринок в Англії, намагалися створити сприятливіші умови для завоювання зовнішніх ринків, оскільки в галузі торгівлі промисловими товарами в тогочасної Англії конкурентів не було. Саме тоді вона була «майстернею світу». Таким чином, прихильники вільної торгівлі також прагнули отримувати максимально можливі прибутки, але іншим способом, аніж противники такої торгівлі. У кожному конкретному випадку послідовність таких запитань має певні відмінності. Тому ми не описували її докладно.

І на завершення цієї співбесіди **вчитель** запитав у учнів, які висновки можна зробити на основі того, що навіть в умовах вільної торгівлі промисловці та підприємці Англії мали можливість отримувати прибутки. **Учні** відповідають, що в середині XIX ст. в Англію ввозили дешево сировину. Вивозили ж готову продукцію, продаж якої давав змогу не тільки відшкодувати витрати на її виробництво, а й мати значні прибутки.

Характеризуючи історичний розвиток Англії середини позаминулого століття, **вчитель** проголошує, що внаслідок промислової революції в Англії виникла нова соціальна структура суспільства. В середині XVIII ст. в країні переважало селянство. Панівною верствою були великі землевласники — лендлорди. В середині ж XIX ст. основну масу населення Англії становили наймані робітники. До панівного прошарку належали промисловці та підприємці. Це викликало нові явища у внутрішньому житті країни. Виник могутній робітничий рух — чартизм.

Учитель докладно характеризує два напрями серед чартистів: течії «моральної» та «фізичної» сили. Для цього треба скласти порівняльну таблицю. Особливість опанування цього питання полягає в тому, що пізнавальна діяльність учнів сягає вищого рівня. Досі конфігурація таблиць подавалась у го-

товому вигляді. Тепер же відповідна таблиця будується у процесі співбесіди вчителя та учнів. Передусім **учитель** запитав учнів, скільки колонок має бути в таблиці. Здавалося б, що таке запитання не повинно викликати в дев'ятикласників особливих труднощів. Проте, це далеко не так. Частина учнів зазначає, що таблиця повинна мати дві колонки, обґрунтовуючи свою позицію тим, що треба порівняти саме **два** явища. Інші ж наполягають на необхідності трьох колонок. На запитання вчителя щодо їх назв учні відповідають, що перша колонка таблиці має бути присвячена питанням, за якими робитиметься порівняння. Друга й третя колонки таблиці відводяться відповідно напрямам чартизму. Розвиваючи ці думки школярів, **учитель** пропонує їм сформулювати запитання, за якими робитиметься порівняння.

Методична майстерність учителя полягає в тому, щоб спрямувати хід думок учнів у належне русло. Школярі мають дійти висновку, що порівнювати дві течії в чартизмі потрібно за такими показниками, як мета, основні гасла, соціальна база та методи діяльності.

З'ясувавши ці питання, **вчитель** пропонує дев'ятикласникам накреслити в зошитах відповідну таблицю і самостійно, на основі опрацювання підручника, заповнити її. Це дає змогу значно підвищити самостійну пізнавальну діяльність учнів. Він сприяє також значній концентрації уваги школярів. До того ж, відбувається подальше формування вмінь порівнювати суспільні явища та процеси. Саме в ході виконання такого завдання **учитель** має можливість перевірити рівень сформованості умінь та навичок школярів.

Слід зазначити, що, на думку автора, перевірка знань, умінь та навичок має виконувати не тільки контролюючі функції, а й формуючі. До речі, в умовах сьогодення, коли обсяг інформації неймовірно збільшився і продовжує зростати, саме формуючі функції процесу навчання взагалі і перевірки знань, умінь та навичок зокрема набувають надзвичайної актуальності. При цьому в кожній конкретній навчальній

ситуації під час перевірки того чи того складового елементу змісту історичної освіти відповідні функції перевірки виступають на передній план. Так, під час перевірки знань на рівні фактів, історичних понять, дат тощо, безумовно, на першому місці повинні бути контролюючі функції перевірки. Під час перевірки рівня сформованості умінь та навичок на перше місце часто висуваються формуючі функції.

Опрацьовуючи навчальний матеріал, присвячений історії Англії 1870—1914 рр., **учитель** повідомляє учням, що в 1900 р. в Англії виникла нова політична партія — партія лейбористів (§ 26 підручника). Далі пропонує учням звернутися до підручника та з'ясувати причини виникнення нової політичної партії. Для багатьох учнів таке завдання виявляється досить складним. Школярі просто переказують текст підручника без належного аналізу та усвідомлення. Пояснюється це тим, що часто в процесі опрацювання тексту підручника навчальна історична інформація не перетворюється в історичні знання. Справа в тому, що в процесі читання тексту навчальної книжки у школярів не виникає ніяких, як їм здається, розумових ускладнень. Їм усе зрозуміло. Такі ускладнення є необхідною умовою перетворення навчальної інформації в знання. На жаль, більшість сучасних шкільних, і не тільки шкільних, підручників не «провокує» учнів до таких розумових ускладнень. Вихід із такого становища полягає в тому, що **вчитель** звертається до учнів з цілою низкою запитань, за допомогою яких поступово спрямовує розумову діяльність дев'ятикласників з репродуктивного до творчого рівня. Співбесіда може розгортатися приблизно так.

Учитель. Що таке політична партія?

Учні пригадують, що політична партія — об'єднання однодумців.

Учитель. Яку мету має політична партія?

Учні. Метою будь-якої політичної партії є боротьба за державну владу.

Учитель. На кого спирається та чи та політична партія? Чий інтереси вона виражає?

Учні говорять, що політична партія завжди спирається на певний прошарок населення та виражає його інтереси.

Учитель нагадує учням, що в той час, тобто наприкінці XIX — на початку XX ст., в Англії вже існували дві політичні партії: партія консерваторів (торі) та лібералів (вігі). Після цього **він** запитує школярів: «Навіщо ж Англії ще одна політична партія, хіба недостатньо цих двох?»

Постановка такого, на перший погляд, дивного й некоректного запитання ставить школярів в досить складну розумову ситуацію. Пояснити це можна недостатнім рівнем сформованості їхніх теоретичних знань. Подальший хід спільної пізнавальної діяльності учнів можливий у двох варіантах:

1. Учитель спрямовує хід думок учнів таким чином, щоб вони висловили припущення про те, що програми лібералів та консерваторів не відповідали інтересам тих людей, які об'єдналися в партію лейбористів.

2. Незважаючи на всі зусилля вчителя, учні такої думки не висловлюють. Тоді вчитель, витримавши певну паузу, сам наводить її.

Використання такого методичного прийому, як пауза, дає змогу досягти потрібної розумової напруги в пізнавальній діяльності учнів. Але яким би чином не розгорталася спільна пізнавальна діяльність учителя та учнів, **першому** з них треба обов'язково ще раз привернути увагу учнів до спільних та відмінних рис цих партій.

Далі вчитель знову запитує в учнів про те, чому програми і лібералів, і консерваторів не влаштували тих, хто об'єднався в нову політичну партію. Учні пригадують, що програма лібералів відбивала інтереси промисловців та підприємців. Програма ж консерваторів слугувала лендлордам. Звідси випливає, що ті, хто об'єднався в нову політичну партію, не були ні підприємцями, ні лендлордами. Далі **вчитель** запитує дев'ятикласників, який новий клас з'явився в англійському суспільстві внаслідок промислової революції.

Школярі вказують, що це були найменші робітники. Саме вони й об'єдналися у партію лейбористів.

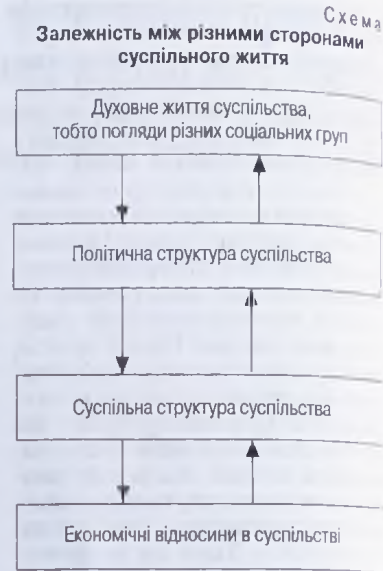
Звісно, що все це можна було б повідомити учням в готовому вигляді під час розповіді. Але в такому разі історичні знання їх були б далекі від завершення і в кращому випадку залишилися б на фактологічному рівні. Слід також зазначити, що факти, належним чином не осмислені, дуже швидко забуваються. При цьому зазначимо, що саме фактологічний рівень є першим шаблоном на шляху до формування справді глибоких та усвідомлених історичних знань учнів. Тому **величезне** значення в процесі формування історичних знань відповідного рівня мають здобути раніше опорні знання.

Продовжуючи співбесіду, **вчитель** просить учнів пояснити: чому внаслідок промислової революції змінилася структура англійського суспільства та виникли класи підприємців і найменших робітників.

Дев'ятикласники говорять, що в процесі масового впровадження машин в Англії зникли класи традиційного суспільства, насамперед селянство, та виникли характерні для ринкового суспільства прошарки населення — підприємці й найменші робітники.

Підбиваючи підсумки спільної розумової діяльності, **вчитель** наголошує на тому, що зміни в економіці тогочасної Англії зумовили виникнення нової соціальної структури суспільства. Остання, у свою чергу, привела до суттєвих політичних зрушень, а саме до виникнення нової політичної партії — партії лейбористів. Вона об'єднувала найменших робітників та захищала їхні інтереси. Далі **вчитель** пропонує учням замалювати в зошити схему.

Продовжуючи формування історичних знань учнів на рівні розуміння історичних теорій, **учитель** звертається до них з пропозицією пояснити, чому на схемі залежність між різними сторонами суспільного життя показана

спрямуванням стрілок в обох напрямках. Дев'ятикласники в цьому випадку часом відчувають труднощі. Тому **вчитель** «розбиває» завдання на два простіших:

1. Спочатку учням необхідно розкрити вплив економічного розвитку країни на соціальну структуру її суспільства. А далі з'ясувати, яким чином соціальна структура суспільства визначає політичні відносини в державі, а останні, в свою чергу, впливають на духовне життя того чи того історичного періоду. З таким завданням дев'ятикласники справляються досить легко. Пояснюється це тим, що саме в такій «прямій» логіці учні засвоювали навчальний матеріал.

2. Далі школярам пропонується пояснити, як впливає духовне життя суспільства на політичні відносини. Їм потрібно також розкрити вплив останніх на соціальну структуру і на економічний стан суспільства. В цій ситуації школярі відчувають суттєві труднощі тому, що їм потрібно користуватися методом «зворотних» висновків. Для подолання їх доцільно організувати евристичну бесіду за таким приблизно планом.

Учитель. Який висновок можна зробити на основі того, що в суспільстві існують кілька політичних теорій та поглядів?

Учні. Наявність у суспільстві різних політичних поглядів і теорій може свідчити про можливість існування декількох політичних партій.

Учитель. Який зв'язок існує між наявністю в суспільстві кількох політичних партій та соціальною структурою того чи того суспільства?

Учні відзначають, що кожна політична партія відбиває інтереси певного прошарку населення.

Учитель пропонує учням пояснити причини існування в суспільстві різних соціальних груп.

Відповідаючи на це запитання, **учні** висловлюють найрізноманітніші думки, як правило, дуже далекі від істини.

Вислухавши відповіді кількох учнів, **учитель** пояснює, що існування різних соціальних груп зумовлено насамперед економічними відносинами в суспільстві.

Слід зазначити, що, зважаю-

чи на вікові особливості учнів, бажано уникати вживання в процесі навчання соціологічних термінів високого ступеня абстрагованості. По можливості їх необхідно замінити простішими аналогами. Підбиваючи підсумки, **вчитель** говорить, що економічні зрушення в суспільстві зумовлюють існування різних соціальних груп. Останні утворюють політичні організації з власними програмами. Далі пропонує учням пояснити, з якою метою політичні партії ведуть боротьбу за державну владу. Після певних роздумів **учні** роблять висновок, що політичні партії ведуть боротьбу за державну владу з метою впливу на су-

спільство, і передусім на економіку в бажаному для них напрямі. Здобувши владу, партії можуть реалізувати свої програми.

Саме таким чином можна формувати розуміння школярами елементів історичної теорії як усвідомлення в цьому випадку взаємозв'язків між різними сторонами життя суспільства.

Підбиваючи підсумки, слід сказати, що застосування вчителем у процесі навчання відповідних методичних форм опрацювання навчального матеріалу та системи запитань різного пізнавального спрямування в умовах поступового переходу від фактологічного рівня до теоретичного дозволяє формувати повноцінні історичні знання учнів.

Від монархії до республіки один крок? Довідкові матеріали до теми «Сучасні форми держави»

ПОГЛИБЛЕНЕ ВИВЧЕННЯ

Людмила ЛОХА

Чинні програми з «Основ правознавства» передбачають вивчення такої теми як «Державний лад», або «Форма держави». Під час її розгляду в учнів виникає багато запитань щодо сучасних форм держави, тому пропонуємо матеріал, який може бути використаний як додатковий та довідковий на уроках і в класах з поглибленим вивченням основ правознавства, і частково на уроках у 9 класі загальноосвітньої школи.

Однією з найголовніших характеристик державного ладу будь-якої держави є форма держави. Її складові елементи — форма правління, форма державно-територіального устрою та форма державного (політичного) режиму. Хоча в сучасній юридичній літературі, зокрема у працях відомого російського державознавця професора В. Чіркїна, виокремлюється і четвертий елемент форми держави — форма комунікації державного апарату з населенням.

Форма держави — це спосіб організації та функціонування державної влади на базі прямих і зворотних зв'язків гілок влади з населенням.

Розглянемо окремо кожний складовий елемент форми держави.

Форма правління

Загальновідомими є дві форми правління — монархія і республіка. Хоча в сучасному світі розмиваються розмежувальні лінії між ними: монархії набувають

республіканських рис, а республіки — монархічних; монархії стають позбавленими єдиновладдя, а республіки після військових заколотів опиняються без республіканських ознак.

Монархічна форма правління і в наші дні має три різновиди: абсолютну, дуалістичну та парламентарну.

До 1996 р. у «чистому» вигляді абсолютна монархія існувала в Султанаті Оман, де не було ні конституції, ні парламенту. Парламенту немає там і тепер, хоча в 1996 р. султан дарував Конституцію. В Омані, як і в деяких інших мусульманських державах (Саудівській Аравії, Бахреїні, Катарі та ін.), створення парламенту виключається, оскільки це суперечить традиціям мусульманського фундаменталізму; він замінюється інститутом аш-шури — дорадчим органом при монархові, який він створює сам. У цій державі права громадян можуть здійснюватися відповідно до принципів шариату (тому

жінки не мають рівних з чоловіками прав), а іслам проголошується державною релігією.

В Об'єднаних Арабських Еміратах встановлено нетрадиційну форму державного правління, «колективну монархію». Главою держави і законодавчим органом тут є Вища рада емірів, яка складається з семи емірів (до складу ОАЕ входить сім еміратів), саме вони обирають свого представника на п'ятирічний термін. Як правило, ним є правитель найбільшого емірату Абу-Дабі. За Конституцією, він виконує представницькі функції від імені ОАЕ, але в реальному житті його роль набагато вагоміша, адже емірат Абу-Дабі займає 86 відсотків території федерації. А Національні збори, за Конституцією 1996 р., існують як дорадчий орган навіть не при Вишій раді емірів, а при уряді, який призначають еміри. Конституції напівабсолютних монархій, як правило, встановлюють, що парламенти (там, де вони є) мають лише консультативний харак-